

PIET MONDRİAN VE SANATININ TEOZOFİ FELSEFESİ İLE OLAN İLİŞKİSİ

 Ali KAYA^a

Öz

Soyut sanatın öncülerinden biri olarak kabul edilen Hollandalı ressam Piet Mondrian'ın 1895-1944 yıllarını kapsayan sanatı; Natüralizm, Modernist, Kübizm ve Neoplastisizm gibi dönemleri içerir. 1895'te Van Gogh gibi sanatçıların etkisiyle manzara temalı çalışmalara başlar. 1912'de Kübizm'den ilham alarak renk ve çizgileri azaltıp sadeliğe yönelir. 1917 yılından itibaren antik ve modern düşünce etkilerini taşıyan mistik, felsefi ve dini düşünce gibi öğretileri birleştiren Teozofi felsefesi ile kendi stilini yakalar. Bu çalışmanın amacı; Piet Mondrian'ın sanatını dört dönem halinde ele alarak Teozofi felsefesi ile olan ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda araştırmada sanatçı eserleri ve literatür taraması yapılarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak, Piet Mondrian sanatı üzerinde Teozofi felsefesinin tek başına etkili olduğu söylenemez çünkü Mondrian sanatı birçok üsluptan beslenerek oluşturulan kompleks bir sanattır. Fakat Mondrian sanatı ile Teozofi felsefesi ortak bir dil ve tema kullanması ikisi arasında güçlü derin bir ilişki olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Piet Mondrian, Teozofi felsefesi, Neoplastisizm.

PIET MONDRİAN AND THE RELATIONSHIP OF HIS ART WITH THE THEOSOPHICAL PHILOSOPHY

Abstract

Considered one of the pioneers of abstract art, Dutch painter Piet Mondrian's art covering the years 1895-1944 includes periods such as Naturalism, Modernist, Cubism and Neoplasticism. In 1895, with the influence of artist such as Van Gogh, he started to work on landscape themes, and in 1912, inspired by Cubism, he reduced colors and lines and turned to simplicity. Since 1917, he has captured his own style with Theosophy philosophy, which combines the doctrine of antique and modern thought such as mystical, philosophical and religious thought. The aim of this study is to examine Piet Mondrian's art in four periods and to reveal its relationship with Theosophical philosophy. In this direction, qualitative research method was used by scanning the works of artists and literature. As a result, it cannot be said that the philosophy of Theosophy alone was effective on Piet Mondrian art, because Mondrian art is a complex art created by feeding from many

^a Bağımsız Araştırmacı., Görsel Sanatlar Öğretmeni, MEB, 80alikaya@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 13.07.2023, Makale Kabul Tarihi: 23.08.2023

styles. However, it can be said that there is a strong deep relationship between Mondrian art and Theosophy philosophy, using a common language and theme.

Keywords: Piet Mondrian, Theosophy philosophy, Neoplasticism.

Giriş

20. yüzyılda meydana gelen çalkantılı siyasi gelişmeler, ekonomik ve sosyal değişimler, teknik ilerleme, 19. yüzyılın sonunda yaşanan savaşlar, bilimsel keşifler ve siyasi gerilimler ile hızla gelişen sanayileşme mevcut dünya görüşünün önemli ölçüde değişmesine yol açtı. 1900'de Max Planck, geleneksel fiziğin temelleriyle çelişen kuantum teorisini geliştirdi. Aynı yıl dünya Sigmund Freud'un psikanalitik yorumlarıyla sarsılmaya başladı. Kısa bir süre sonra Hermann Minkowski, uzay-zaman boyutunu açıklamak için matematiksel modeli geliştirmesi Albert Einstein'i ünlü genel görelilik kuramını geliştirmeye yöneltti (Eimert, 2016, s. 6).

Sanat alanında da 20. yüzyıl önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemin başında ortaya çıkan Sürrealizm, Fütürizm, Soyut sanat gibi akımlar sanatın estetik anlayışını sorgularken, Dadaizm, Soyut Dışavurumculuk, Kübizm, Minimalizm gibi akımlar da teknik ve anlatım biçimi anlamında sanatı farklı noktalara taşımıştır.

20. yüzyıl başlarından itibaren özellikle savaş gibi etmenlerle meydana gelen sosyal, siyasi, ekonomik değişimler başta toplumların yaşamlarında olduğu kadar dönemin sanatçıların da bazı temel hak ve özgürlüklerini kısıtlamıştır. Dönem içerisinde yaşanan gelişmeler sanatçılarda iç huzursuzluğa neden olmuş, bu durum sanatçıların ürettikleri eserlere de yansımıştır. Sanatçılar bu buhranlı süreçte özellikle ürettikleri eserlerde gerçeği olduğu gibi aktarmak yerine dış görünüşü parçalayarak materyalist anlayışa tepki verme yoluna gitmişlerdir (Biryant, 2006, s. 8).

20. yüzyılda plastik sanatlarda biçimsel sorgulamaya giren sanatçıların başında Hollandalı sanatçı Piet Mondrian gelmektedir. Piet Mondrian, 1917'de yayımlanan *De Stijl* dergisinde konu hakkında şu ifadelerde bulunmuştur.

Şimdiki kültürlü insanın yaşamı yavaş yavaş doğal olandan uzaklaşıyor. Giderek daha soyut bir yaşam haline geliyor. Doğal (dışsal) olanın gitgide daha otomatik hale geldiği yerde yaşamın anlamının giderek daha içsel olana odaklandığını görüyoruz. Düşük bir duygusal yaşam, ancak insan ruhunun farkına varan daha bağımsız bir yaşam olarak ortaya çıkıyor. Modern insan bilinci değiştirir. Tüm yaşam ifadeleri farklı bir görünüm alır ve daha özel olarak soyut bir görünüm alır. Aynı şekilde sanat, içindeki başka bir ikilemeliğin ürünü olarak kendini insana ifade etmeye başlar (Mondrian, 1917, s. 2).

1895-1944 yılları arasını kapsayan Piet Mondrian'ın sanatı; Natüralizm, Lumizm-Modernist, Kübizm ve Neoplastisizm gibi Tablo 1'de belirtilen dönemleri içermektedir. Bu çalışmanın amacı, Piet Mondrian'ın sanatını dört dönem halinde ele alarak Teozofi felsefesi ile olan ilişkisini ortaya çıkarmaktır.

Tablo 1. Piet Mondrian Sanatının Dönemleri

Dönemler	Piet Mondrian Sanatının Dönemleri			
	Natüralizm	Modernist	Kübizm	Neoplastisizm
	1895-1907	1908-1911	1912-1916	1917-1944

Piet Mondrian'ın Erken Dönem Sanat Anlayışı

Piet Mondrian, 7 Mart 1872'de Hollanda'nın Amersfoort şehrinde doğdu. Gerçek adı Piet Cornelis Mondrian'dır. Sanatla erken yaşta tanışmaya başlayan Mondrian, ilk olarak amcasından dersler almaya başladı (Deicher, 1999, s. 7). Din ve mezhep dönemin Hollanda'sında hemen her alanda etki eden önemli bir unsurdu. Muhafazakâr ve Protestan inancına bağlı olan aynı zamanda Reform Kilisesine bağlı bir okulda da müdür olan Mondrian'ın babası da kilise adına dini temalar içeren resimler yapan bir ressamdı (Yılmaz, 2009, s. 9).

Mondrian, ilk zaman çalışmalarında dönemin empresyonist sanatçılarından oldukça etkilenmiştir. 1895 ve 1907 yıllarını kapsayan dönemde sanatçı yaşadığı ülke ve içinde bulunduğu çevreyi konu edinerek çoğunlukla natüralist ve empresyonist ağırlıklı resimler yapmaya başlamıştır. Kınalı Manzara (1897-1898), İş (1897-1899), Hague Çiftçinin Karısı (1899), Günebakanlı Ölüdoğa (1907), Ölmekte Olan Kasımpatı (1908), Kırmızı Değirmen (1910-1911) vb. çalışmalar bu dönemin ürünleridir.

Görsel 1. Piet Mondrian, Kanallı Manzara 1897–1898

Küçük Winter-swijk kasabasını, kasabanın köy benzeri sokaklarını, taşra halkı, hayvanları özellikle kilise kulesi manzarası tasvir eden çalışmaları onun favorisiydi. 1905'ten sonra geleneksel Hollanda tarzı manzara resmine yöneldi. Hiçliğin ortasındaki تنها sahneler, ormanlık alanlar, söğütler ve sokak köşeleri gibi konular yavaş yavaş yerini yel değirmenlerine, otlaklardaki ineklere bırakmıştır. Sonraki birkaç yıl boyunca gün batımları (Görsel 1), yel değirmenleri, mehtaplı geceler, deniz, kum ve tepe manzaraları Mondrian'ın resimlerinde tekrar eden konular olmuştur. Mondrian, halkın neyi sevdiğini biliyordu. Daha sonra bununla ilgili şöyle yazmıştı; “para ödeyen halk natüralist sanat talep ederse, o zaman bir sanatçı bu tür resimler üretmek için becerilerini kullanabilir ancak bunlar sanatçının kendi

sanatından açıkça ayırt edilmelidir (Deicher, 1999, s. 7-16). Mondrian, ilk dönem çalışma tarzını şöyle tanımlamaktadır:

Atmosferin yoğunluğunun ayrıntıları gizlediği ve nesnelerin büyük hatlarını vurguladığı gri, karanlık havalarda veya çok güçlü güneş ışığında görülen manzaraları ve evleri boyamayı tercih ettim. Sık sık ay ışığında, düz Hollanda çayırlarında veya ölü, boş pencereleri olan evlerde dinlenen veya hareketsiz duran inekleri çizdim. Bunları asla romantik bir biçimde resmetmedim en başından beri her zaman gerçekçiydim (Wallace, 1968, s. 8).

Yirminci yüzyılın ilk 20 yılı, Batı sanat tarihinin en canlı ve yaratıcı dönemlerinden birini oluşturmaktadır. Bazı post-empresyonist sanatçıların genç nesil ressamlar üzerindeki etkisi çok büyüktür. Gauguin, Van Gogh, Seurat ve özellikle Cezanne tarafından işaret edilen yönergeleri takip eden avangard sanat, edebi özellikler pahasına biçimsel niteliklerin rolünü artırma eğilimindeydi (Henning, 1968, s. 243). Piet Mondrian, yirminci yüzyılın başında Fransız empresyonistler ve post-empresyonistlerin çalışmalarıyla tanıştı. Amsterdam'da Stedelijk Müzesi'ndeki Vincet van Gogh retrospektifini ziyaret etti. Van Gogh'un stili, saf renk kullanımı onu derinden etkiledi. Piet Mondrian'ın 1907-1908 yıllarında yaptığı birçok çalışmasında Van Gogh'un etkisini görmek mümkündür (Hodermarsky, 2016, s. 105). Piet Mondrian'ın ilk dönem çalışmalarında karanlık geleneksel paleti, nehir manzarası ve Van Gogh'un gece duygusu Görsel 2'de açıkça görülmektedir (Sweeney, 1945, s. 3-4).

Görsel 2. Piet Mondrian, Gece Manzarası 1917-1918

Van Gogh, empresyonist sanatçıların aksine keskin ve doğaya bağlı gözlemlerini resmetmek yerine, doğayı kendi sanatsal ifadesine en uygun olan renklerle ifade etmiştir. Kendine has renkler kullanarak resimdeki derinlik algısı yerine geniş alanlar ve renk aralıkları ile doğayı kendi iç dünyasına göre resmetmiştir. Sanatçı bu anlayışla dönemin birçok sanat akımını da etkilemiştir (Zeybek, 2017, s. 44).

Mondrian, 1907 yılında yazdığı otobiyografisinde bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

Her yılın sonunda çalışmalarım bilinçsizce gerçekliğin doğal yönlerinden daha fazla sapmaya başladı. Tecrübe benim tek öğretmenimdi. Modern sanat hakkında çok az şey

biliyordum. Empresyonistlerin, Van Gogh'un, Van Dongen'in eserlerini ilk gördüğümde hayran kaldım. Ama doğru yolu tek başına aramak zorundaydım. Her resimde değişmesi gereken şey renkti. Saf renk için doğal rengi bıraktım (Wallace, 1968, s. 8).

Çocukluk ve gençlik dönemlerinde sıkı bir Protestan eğitimiyle yetişen Mondrian, 1900'lü yılların başlarına geldiğinde sanat üretiminde dini temelli fikirler etkili olmaya başladı. Helena Petrovna Blavatsky'nin kurduğu Teozofi hareketiyle ilgilenmeye başlayan Mondrian, 1909 yılında Teozofi Cemiyeti'nin Hollanda ayağına katıldı.

Teozofi Felsefesinin Mondrian Sanatı Üzerindeki Etkisi

Teozofi terimi ilk olarak 3. yüzyılda İskenderiyeli ünlü bir filozof olan Prophyry tarafından kullanılmıştır. Bu terim daha sonra 14. yüzyılda Eckhart, 16. yüzyılda Paracelsus, 17. yüzyılda Robert Fludd, Thomas Vaughan ve Lacob Boehme gibi bir grup Rönesans filozofları tarafından da kullanılmıştır. Teozofik hareket 18. yüzyılda Emanuel Swenderborg ve Karl von Eckartshausen tarafından bir cemiyet haline dönüştürülmüştür (Sender, 2007, s. 100). Bu cemiyet son olarak 19. yüzyılda New York'ta Helena Blavatsky öncülüğünde yeniden başlatılmıştır. 1875'te Blavatsky, Henry Stell Olcott (1832-1907) ve diğerleri tarafından kurulan Teozofi Cemiyeti temel olarak Batı ezoterizmi ve dinleri inceleyen akademisyenler tarafından biliyordu (Godwin, 1994, s. 2; Santucci, 2005, s. 258; Sand, 2020, s. 2).

Teozofi kökleri antik Gnostisizm ve Neoplatonizm'e kadar dayanan 19. yüzyılda ortaya çıkan okült bir harekettir. Yunanca *Theos* ("tanrı") ve *sophia* ("bilgelik") kelimelerinden türetilen Teozofi terimi, geniş anlamda "ilahi bilgelik" anlamına gelir (Melton, 2015, s. 3). New York'ta kurulan bu hareketin uluslararası anlamda merkezi Hindistan Adyar bölgesidir (Mukhopadhyay, 2020, s. 166). Blavatsky (1892)'e göre, Teozofi Cemiyeti'nin amacı ilk başta psişik veya sözde spiritüalist fenomenlerin bilimsel olarak araştırılmasıydı. Daha sonra cemiyet üç temel hedefi ilan etti. Bunlar:

- Irk, renk, din ve sosyal ayrımı olmaksızın insan kardeşliği,
- Karşılaştırma amacıyla eski dünya dinlerinin ciddi bir şekilde incelenmesi ve evrensel ahlakın seçimi,
- Şuandaki gizli ilahi güçlerin incelenmesi ve geliştirilmesi.

Blavatsky'nin Teozofi'deki amacı, Neo-Platonizm, Brahmanizm, Budizm, Kabbalizm, Gnostisizm, Hermetizm ve diğer okült doktrinlerin parçalarını birleştirerek "bilimsel" bir din yaratmaya çalışmaktır. Bu amacı üç ilke ile ifade etmek gerekirse, birinci ilke, ruh ve maddenin her zaman her yerde sonsuz, sınırsız, değişmez gerçekliğin içinde birbirlerini tamamlamalarıdır. İkincisi döngüsel değişim yoluyla evrensel bir evrim kanununun varlığını işaret eder. Üçüncüsü ise tüm ruhların hem birbirleriyle hem de bilinmez gerçekliğin bir unsuru olan evrensel ruhla aynı olduğundan bahseder (Koy, 2018, s. 32).

Campell'e (1980) göre, Teozofi Cemiyeti dönemin popüler kültürünü etkileyen bir oluşumdur. Teozofik öğretiler, modern dönem sanat ve edebiyat alanında derin etkiler yaratmıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren ezoterik durumlara artan ilgi, birçok sanatçı ve yazarın dikkatini çekmiştir. Teozofi hareketin özellikle soyut sanat üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Teozofiyeye göre; görünen, dünya gerçeğin sadece bir parçasını sunarken, gerçeklik aslında görünmeyenin içindedir ve görünmeyen

sürekli olarak görüneni etkiler. Bu düşünce yapısı, birçok modernist sanatçıları etkilemiş ve 20. yüzyılın başındaki soyut resmin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Gül, 2015, s. 419).

Teozofi felsefesinde evren ve içindekiler bilinmeyen ilahi öz yani mutlak birlik inancına dayanır. Bilim ve dinin sınırlarından uzaklaşarak bilgelik ve sonsuz algının işlenişiyle ilgilenir (Şahin, 2019, s. 116-117). Teozofik düşünce anlayışı din temelli olmasa da metafizik düşünce bağlamında bir felsefedir (Batur, 2021, s. 463). Sanat ve gizlilik içindeki ilişkiyi açıklayan birçok metin, gazete, dergi ve kitap yayımlayan Teozofi topluluğun çaba ve çalışmaları sanatçılar arasında da büyük ilgi ile karşılanmış nitekim Khnopff, Serusier, Moreau, Braque, Gris, Duchamp, B. Newman, Beuys, Malevic, Mondrian, Kupka, Kandinsky, Klee, Pollock vb. modern dönem sanatçıları bu cemiyetle ilgilenmişlerdir (Uzel, 1997, s. 8).

Piet Mondrian, Paul Klee, Wassily Kandinsky, Frantisek Kupka gibi modern dönem sanatçıları Doğu mistisizmi ve Teozofi kavramını sanatlarının merkezine almışlardır. Piet Mondrian'ın Teozofi düşüncesiyle ilişkisi erken dönem sanat anlayışında önemli rol oynamaktadır. Sanatçı sezgiler yoluyla elde edilen bilgiyi üstün bir yetenek olarak değerlendirmekte ve bu şekilde ilk dönem eserlerini ortaya koymaktadır (Şahin, 2019, s. 120-121). Piet Mondrian, mutlu bir dünyada sanatının biçimsel olarak klasik ve soyutlama, içeriksel olarak da evrensel ve Teozofik olması gerektiğini savunmaktaydı (Aslan, 2015, s. 42).

Hollanda'daki Teozofik anlayış, kendi çevresindeki estetik yaklaşımları çok önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etki 1910 ile 1911 yılları arasında Mondrian'ın eserlerinde açıkça görülmektedir. Mondrian'ın tavizsiz konumu, ortogonal kompozisyona ve ana renklere dayanan sistemi, onun on yılı aşkın bir süredir üzerinde çalıştığı Teozofik metinlerden esinlendiğinin göstergesidir. Mondrian'ın üslubundaki değişiklik genellikle 1911'in sonu ve 1912'nin başında Paris'e taşınması ve kübizme olan ilgisiyle ilişkilendirilmekle birlikte bu ilginin sanatçının Teozofik geçmişinden kaynaklandığı da bilinmektedir (Helme, 2014, s. 93). Teozofi ile modern sanat arasındaki ilişki büyüleyici ve karmaşıktır. Bunu tek bir bölümde ele almak imkansızdır. Teozofi Cemiyeti'nin kuruluşuyla (1875) başlayan ve 1920'lere kadar devam eden dönem, aynı zamanda çeşitli sanat akımlarının da yaşandığı bir dönemdir. Bundan dolayıdır ki pek çok sanatçı bu dönemde Teozofik düşüncenin etkisinde kalmışlardır (Bauduin, 2013, s. 429-430). Teozofi öğretisiyle şekillenen Mondrian'ın düşünce yapısında tin kavramı önemli bir yer tutar. Ona göre tinsel evrim üç aşamalı bir süreçtir.

- Hazırlık,
- Aydınlanma,

- Özel kişi olma durumu.

Görsel 3. Piet Mondrian, Evrim 1910-1911

Piet Mondrian'a göre, hazırlanma imgelemele, aydınlanma esinle, özel kişi oluş sezgiyle ve sezgisel bilgiye ulaşmakla mümkündür (Şahin, 2019, s. 116- 117). Piet Mondrian, soyut resme başlamadan önce Teozofî temel düşüncenin hâkim olduğu ve sanatçının bu görüş üzerinde yoğunlaşarak eserler ürettiği çalışmaların başında 1910-1911 yıllarında yaptığı Görsel 3'te görülen Evrim adlı çalışması gelmektedir. Evrim çalışması birbirini tekrar eden üç seriden oluşmaktadır. Üç tabloda da resmin merkezine yerleştirilmiş çıplak kadın bedeni tasvir edilmiştir. Kadının bedeni yarım yapılmış ve belden aşağı silik olarak resmedilmiştir. Sağdaki ve soldaki kadın figüründe gözler kapalı, kafa yukarıya doğru bakmaktadır. Ortadaki kadın figüründe ise gözler açık ve öne doğru bakmaktadır.

Her üç resimde de mavi rengi oldukça yoğun kullanılmıştır. Evrim tablosunda kullanılan renkler Mondrian'ın sembolik anlamlar ve duygusal etkileri keşfetme arayışını yansıtmaktadır. Mavi huzur, dinginlik ve içsel gerçekliğin sembolü olarak Teozofîk düşüncede de kullanılmıştır. Teozofî, insanın ruhsal yönü ile evrenin ruhsal yönünün önemli olduğunu vurgular. İnsanın ruhsal gelişimi ve ilerlemesi önemli bir hedeftir. Mavi renk ruhsal yolculuğun bir sembolü olarak kullanılmıştır.

Yılmaz (2009)'a göre, baştaki resim Teozofî öğretisinin ilk adımını temsil etmektedir. Yani saflığa, maneviyata ulaşmak için hazırlık süreci bu resimde betimlenmiştir. En sondaki resim ikinci adımı temsil etmektedir. Buradaki kadının yüz ifadesinin daha aydınlık ve açık olması sanatçının Teozofî öğretisinin ikinci adımındaki aydınlanmaya atıfta bulunduğunu göstermektedir. Kadının sağ ve sol omuzlarındaki altı köşeli yıldız Teozofî Cemiyeti'nin sembolüdür. Bu sembol 1896 yılında yayımlanan Theosophia Dergisi'nin kapağında da kullanılmıştır. Ortadaki resim Teozofinin son adımını temsil etmektedir. Burası sezgiyle ulaşılacak en yüksek seviye olduğu için beden silikleşmiş detaylar oldukça geometrik bir biçimde resmedilmiştir.

Kübizm ve Metafizikten Yeni Plastisizme Geçiş

Piet Mondrian, yol boyunca kendi işini inanılmaz bir çizgisellikle geliştirerek birçok üsluptan oluşan bir dil edindi. Yeni stilleri inanılmaz bir hız ve anlayışla öğrendi. Çalışmaları hızla soyut dışavurumcu, noktacı ve kübist aşamalardan geçti. Son olarak neoplastistik aşamayla kendi stilini yakaladı (URL-1). Lynton (2009)'a göre, 1910 ve 1911 yılları arasında Hollanda'da bulunan Mondrian, kübist sanatçıları yakından tanıma fırsatı buldu. Kübist ressamlardan etkilenen sanatçı yaptığı çalışmalarında renk sayısını azaltarak çalışmalarını çizgisel yapılar üzerinde oluşturmaya başladı. Sonuç olarak çalıştığı konunun temel yapısını sonlandırırken resmin alanını ritmik çizgi ağlarıyla örmeye başladı.

Mondrian'ın kübist ve post kübist dönemdeki çalışmalarının ana konuları natürmortlar, figürler, manzaralar, ormanlar, ağaçlar, çatılar, deniz, okyanus, iskeleler, kilise ve bina cepheleri ve kompozisyonlara dayalı kompozisyonlardı (Threlfall, 1978, s. 206). Kübizm temel anlamda metafizik bir sanattır kübizmin özü metafiziğe dayanır. Kübizm metafiziksel bir amaçla gerçek dünya ve onun gerçek biçimlerinden uzaklaşır. Kübist sanatçılar bunu en iyi sentetik kübizimde göstermiştir. Çünkü sentetik kübizimde gerçek doğa görünür nesnelere arındırılmıştır (Kara, 2000, s. 35). Mondrian, kübizmi soyutlama olarak görüyordu. Fakat kübizm kendisini doğa formlarından arındıramadı. Mondrian, çalışmalarında farklı bir basitleştirme arıyordu. Mondrian, yüksek sesli müziği doğadan kurtulamadığı için eleştirdiği gibi kübizmi de eleştiriyordu (İpşiroğlu, 1994, s. 80).

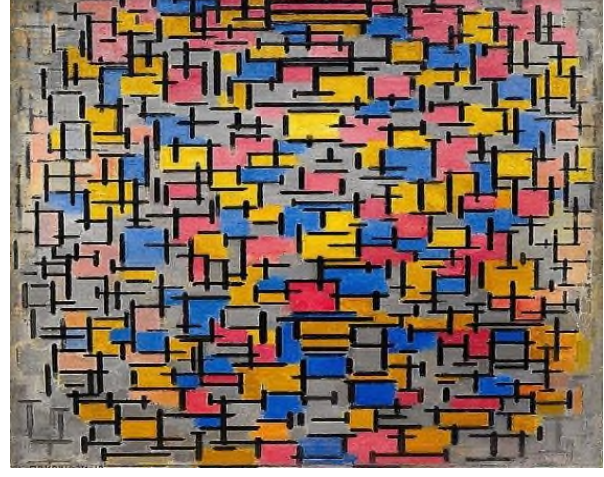
GörSEL 4. Piet Mondrian, Gri Ağaç, 1911

GörSEL 5. Piet Mondrian, Elma Ağacı, 1911

Görsele 6. Piet Mondrian, Natürmort, 1912

Görsele 7. Piet Mondrian, Kompozisyon, 1916

Görsele 4'te görülen 'Çiçekler İçerisindeki Elma Ağacı' ile Görsele 5'te görülen 'Gri Ağaç' sanatçının aynı dönemde yaptığı çalışmalarıdır. 'Çiçekler İçerisindeki Elma Ağacı' çalışmasında renkler daha ön planda ve ağacın formları da daha geometriktir. Fakat 'Gri Ağaç' çalışmasında kullanılan renk sayısı daha kısıtlı ve transparandır. Ağacın formları da daha hareketli ve diyagonaldir. Fakat her iki çalışmada da ağaçlar formunu kaybedip giderek ritme dönüşüyor ve sadeleşiyor. 1912 ve 1916 yılları arasında kapsayan dönemde Piet Mondrian sanatı üzerinde kübizmin etkisi oldukça önemlidir. 1912'de yaptığı 'Natürmort' çalışması (Görsele 6) ve 1916 yılında yaptığı 'Kompozisyon' adlı çalışmasında (Görsele 7) bu etki açıkça görülmektedir.

Bu dönemde Mondrian'ın meşguliyeti birbiriyle ilişkili iki düşünce tarzı üzerinedir. Bunlardan birincisi, resmin gerçekliği ifade etmenin biçimsel bir aracı olarak değerlendirilmesi ve ikincisi Teozofik düşüncedir. 1914'te Mondrian yazdığı mektuplarda Teozofî hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: "(Theosophia) dergisi editörü tarafından sanat hakkında yazmamı istedi. Bu benim alanım dışında olmasına rağmen, burada daha çok (bilimsel) olduğunu düşündüğüm için yazmayı tercih ettim. Sanatta evrim fikrim, Teozofî felsefesiyle oldukça örtüşüyor" (Threlfall, 1978, s. 209).

Mondrian'ın resimleri ve estetiği, onun gerçeklik anlayışında daha doğrusu, gerçekliğin değişmez iç yasalarına kök salmaktır. Mondrian'ın estetiği bir anlamda estetik değil, tamamen metafizik ve dinsel bir hayat görüşüdür. Mondrian, kendisinden önceki birçok düşünür gibi çok çeşitli hatta kaotik bir görünüşler dünyasının ardındaki her şeyin birliğine inanıyordu. Mondrian, sanatının ve düşüncesinin hem geçmiş resim geleneğini zirveye taşıdığına hem de geleceğin habercisi olduğuna dair sarsılmaz bir inanca sahipti. Amacı, doğayı taklit etmekten çok mutluluğun ifadesine yükselterek resmi saflaştırmaya çalışan modern hareketi desteklemektir. Onun için bu durum "yeni gerçekçilik" en açık biçimde neoplastiklik tarafından ortaya konulacaktı (Threlfall, 1978, s. 11-20).

Mondrian'ın düşünce hayatında De Stijl Dönemi önemli bir yere sahiptir. 1919 yılında Mondrian, Theo Van Doesburg önderliğinde ortaya koyduğu De Stijl hareketiyle yeni bir başlangıca adım attı. 1918'de yayımlanan De Stijl hareketinin manifestosunda şu maddeler yer almaktadır:

1. Eski ve yeni zaman bilinci vardır. Eski, bireyle bağlantılıdır. Yeni, evrensel bağlantılıdır. Bireyin evrensel karşı mücadelesi, günümüz sanatında olduğu gibi dünya savaşında da kendini göstermektedir.

2. Savaş, içeriğiyle eski dünyayı yok ediyor.

3. Yeni sanat, yeni zaman bilincinin içerdiği şeyi öne çıkardı. Evrensel ile bireysel arasında bir denge.

4. Yeni bilinç, dışsal yaşam kadar içsel yaşamı da gerçekleştirmeye hazırlar.

5. Gelenekler, dogmalar ve bireyin tahakkümü bu gerçekleştirmeye karşıdır.

6. Bu nedenle yeni plastik sanatın kurucuları, yeni plastik sanatta (doğal biçimi ortadan kaldırarak) sanatın açık ifadesini engelleyen her şeyi ortadan kaldırdıkları gibi, sanatın ve kültürün reformasyonuna inanan herkesi bu gelişme engellerini ortadan kaldırmaya çağırıyor. Sanat, tüm mefhumunun en yüksek sonucu.

7. Günümüz sanatçıları tüm dünyayı aynı bilinçle yönetmişler ve bu nedenle bireysel despotizmin egemenliğine karşı verilen bu savaşta entelektüel bir bakış açısıyla yer almışlardır. Bu nedenle, yaşamda, sanatta, kültürde uluslararası bir birliğin oluşumu için fikri veya maddi olarak çalışan herkese sempati duyuyorlar.

8. Bu amaçla kurulan The Style'ın aylık sayıları, hayatın yeni bilgeliğini tam anlamıyla yakalamaya çalışıyor.

9. İş birliği şu şekilde mümkündür:

I. Adını, adresini ve mesleğini tam onayla birlikte "The Style" editörüne göndermek.

II. Eleştirel, felsefi, mimari, bilimsel, edebi, müzikal makaleler veya reproduksiyonlar göndermek.

III. Farklı dillerdeki makaleleri çevirmek veya "The Style" yayımlanan düşünceleri dağıtmak (URL-2).

Teozofi öğretilerin şekillendirdiği De Stijl ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

- Renklendirme temel renkler kırmızı, mavi ve sarı veya nötr renkler siyah, beyaz ve gri olmalıdır.

- Yüzeyler dikdörtgen düzlemlerden veya prizmalardan oluşmalıdır.

- Estetik denge sağlanmalı ve bu denge kontrastlar kullanılarak yapılmalıdır.

- Kompozisyon öğeleri düz çizgiler veya dikdörtgen alanlar olmalıdır.

- Oran ve yerleştirme ilişkileri ile denge ve ritim artırılmalıdır (Altunoz, 2007, s. 7).

Piet Mondrian, 1920 yılında 'Kırmızı, Mavi ve Sarı' (Görsel 8) adlı çalışmasını doğrusal bir yaklaşımla resmetmiştir. Sanatçının sınırlı sayıda renk kullanması ilk dikkat çeken unsurdur. Resimde sadece beyaz, mavi, kırmızı, sarı ve siyah renkler vardır. Kompozisyon, basit doğrusal formlar olan dikey ve yatay çizgiler ile karelere ve dikdörtgenlere indirgenmiştir. Bu çalışmada dikkat çeken bir diğer unsur ise denge ve uyumdur. Mondrian'ın bu dönem çalışmalarında mükemmel düzeyde denge ve

uyum vardır. Bu denge ve uyum sanatçının hem kullandığı renklerde hem de kullandığı formlarda görülmektedir.

Görsel 8. Piet Mondrian, Kırmızı Mavi ve Sarı 1920

Piet Mondrian, soyutlama ve basitleştirme yoluyla gerçeğin özünü yakalamaya ve evrensel düzene ulaşmayı amaçlıyordu. Bunun için 'Kırmızı, Mavi ve Sarı' çalışmasında geometrik düzenlemeler, yatay, dikey çizgiler ve temel renklerin kullanımına önem vermiştir. Mondrian sanatında görülen soyutlama ve evrensel düzen anlayışı sanatçı üzerindeki Teozofî felsefesinin yansımasıdır. Çünkü Teozofî felsefesinde gerçeğin özüne ulaşmak için soyutlama ve basitleştirme önemli bir yöntemdir. Ayrıca çalışmada görülen yatay ve dikey çizgiler, geometrik formlar ve renkler Teozofinin sembolik diline işaret eder. Geometrik düzenlemeler, evrenin düzenini ve birliğini yansıtan sembollerdir. Yatay çizgiler doğayı temsil ederken dikey çizgiler ruhani boyutları temsil eder.

Temmuz 1997'de Londra'da, Tate Gallery'deki "Mondrian: From Nature to Abstraction" başlıklı sergide küratörler Mondrian'ın Teozofî ile ilişkisini yalnızca erken dönem çalışmaları ile sınırlandıran bir anlatı içinde olmuşlardır. *Üçlü Evrim* (Evolution) (1910-1911) çalışmasında bu etkinin gözlemleneceği ancak sonrasında Teozofî ile ilişkisinin geride kaldığını belirttiler (Taymaz & Şahiner, 2022, s. 172). 'Kırmızı, Mavi ve Sarı' (Görsel 8) çalışmada görüldüğü gibi Teozofîk düşünce yapısı sanatçının sadece erken dönem çalışmasında değil sanat yaşamı boyunca önemli izler bıraktığı görülmektedir.

Sonuç

20. yüzyılın önde gelen Hollandalı ressamlarından biri olan Peit Mondrian, aynı zamanda modern soyut sanatında öncülerinden biri olarak kabul edilir. Farklı dönemler halinde gelişen Piet Mondrian sanatının erken dönem çalışmaları (Görsel 1 ve Görsel 2) manzara temalı natüralist ve empresyonist ağırlıklı resimlerdir. Mondrian, 1911'de Paris'e taşınmasıyla Kübizm ve Fütürizm gibi akımların etkisi altında kaldı. Bu dönem çalışmalarında daha soyut ve geometrik bir yaklaşım benimsedi. Fakat Mondrian'ın temel amacı kendi stilini yakalamaktı.

Teozofi felsefesi, antik ve modern dönem düşünce etkilerini taşıyan mistik, felsefi ve dini düşünce gibi öğretileri birleştiren bir tür inanç sistemidir. Temelleri Antik Gnostisizm ve Neoplatonizm'e kadar dayanan bu düşünce yapısı 19. yüzyıla Helena Petrovna Blavatsky (1831-1891) tarafından kurulan Theosophical Society (Teozofi Cemiyeti) ile yaygınlık kazanmıştır. Doğu ve Batı mistik geleneği, ezoterizm, okültizm, bilim ve felsefeyi birleştiren Teozofik hareket dönemin birçok sanatçısını da önemli derecede etkilemiştir.

Piet Mondrian, Teozofi felsefesinden oldukça etkilenmiş ve bu cemiyetin önemli üyelerinden biri olmuştur. 20. yüzyılın önemli ressamlarından biri olan Mondrian, aynı zamanda iyi bir yazardı. Teozofi felsefesinden etkilendiğini bu dönemde yazdığı yazılarında da açıkça belirtmiştir. Mondrian sanatında Teozofi felsefesinin tek başına etkili olduğunu söylemek doğru olmasa da her ikisi arasında ortak temalar ve etkileşimler olduğu söylenebilir. Teozofi felsefesinin kavramları Piet Mondrian'ın resimlerinde görsel bir ifade buldu. Mondrian eserlerinden hareketle Teozofi felsefesinin sanatçı üzerindeki etkileri şu şekilde sıralanabilir.

1. Ruhsal-Tinsel anlayış: Hem Mondrian sanatı hem de Teozofi felsefesi, maddi ve materyalist düşünceyi yok sayarak tinsel ruhsal anlayışı savunur. Steiner, Teozofi kitabında insanın beden, ruh ve tinden oluştuğunu belirtir. Ona göre, "İnsan bu üç dünyanın vatandaşlarıdır. Bedeni aracılığıyla algıladığı dünyaya aittir; ruhu aracılığıyla kendisi için kendi dünyasını kurar; tin aracılığıyla her ikisinden de üstün olan bir dünya ona kendini gösterir" (Steiner, 2011, s. 7-15). Piet Mondrian'ın 1910-1911 yıllarında yaptığı (Görsel 3) Evrim adlı çalışması sanatçının materyalist anlayışa verdiği tepkiyi gösteren önemli örneklerden biridir. Evrim çalışmasının birbirini tekrar eden üç seriden oluşması, çıplak kadın bedeni tasviri, bedeninin yarım yapılması ve belden aşağı silik olarak resmedilmesi sanatçının Steiner'in de belirttiği beden, ruh ve tinsel anlayışa bir göndermedir.

2. Evren anlayışı: Teozofi felsefesi doğanın bizim dışımızda bir gerçeklik olduğunu vurgular. "Evrenin başlangıcı (eğer bir başlangıcı varsa) bizim bilgimizin ötesindedir. Sıradan madde kavramının bir revizyona ihtiyacı vardır. Kuvvet ve madde olarak adlandırılan şeyler gerçekte, evrimin farklı aşamalarındaki ruhun yalnızca iki çeşididir. Her şeyin gerçek maddesi veya temeli algılanmayan arka planda yatmaktadır" (Leadbeater, 2007, s. 12). Piet Mondrian, çalışmalarında görünen evrenden yola çıkarak görünmeyen gerçekliğe ulaşma çabası vardır. Mondrian, 1911'de yaptığı 'Çiçekler İçerisindeki Elma Ağacı' ile 'Gri Ağaç' (Görsel 4 ve Görsel 5) çalışmasında ağaçlar formunu kaybedip sadeleşmektedir.

Sonuç olarak; Teozofi felsefesi Tanrı, evren ve insan arasındaki ilişkiyi bilim, din ve felsefeyi bütünleştirerek açıklamaya çalışır. Piet Mondrian sanatı ile Teozofi felsefesi arasında güçlü ve derin bir ilişki vardır. Mondrian'ın soyut geometrik formlar, temel renkler ve yatay, dikey düzenlemelerle oluşturduğu sanat tarzı Teozofi felsefesinin sembolik ve evrensel birlik kavramlarını yansıtır.

Etik Kurul İzni

Çalışma, etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Altunoz, G. (2007). Mondrian'ın yeni bir bakış açısıyla okunması, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (47), 1-19.
- Aslan, R. (2015). Gerçeküstücü harekette ütopya. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 37-47.
- Batur, R. (2021). Avangard sanatta metafizik ve patafizik. *Sanat Yazıları*. (45), 463.
- Bauduin, T. M. (2013). Abstract Art as "By-Product of Astral Manifestation": The Influence of Theosophy on Modern Art in Europe. In *Handbook of the Theosophical Current* 429-451. Brill. https://doi.org/10.1163/9789004235977_021
- Biryant, M. (2006). *Piet Mondrian'ın renk ve biçim sorunları* [Yüksek Lisans Tezi, Tez No. 210344]. Sakarya Üniversitesi, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Blavatsky, H. P. (1892). *The theosophical glossary*. Theosophical Publishing Society.
- Campbell, B., F. (1980). *Ancient wisdom revived: A history of the theosophical movement*. University of Californiarnia Press.
- Deicher, S. (1999). *Piet Mondrian, 1872-1944: structures in space*. Taschen.
- Eimert, D. (2016). *Art of the 20th Century*. Parkstone International.
- Godwin, J. (1994). *Theosophical Enlightenment*. State University of New York Press.
- Gül, A. (2015), *Senkretik Bir Oluşum Olarak Teozofi Cemiyeti ve XX. Yüzyıl Kültürel Yapıları Üzerindeki Etkisi*, (Tez No. 2502070073) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi- İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Helme, S. (2014). Theosophy and the impact of oriental teaching on the development of abstract art. *Baltic Journal of Art History*, 7, 81-109. <https://doi.org/10.12697/BJAH.2014.7.05>
- Henning, E. B. (1968). A classic painting by Piet Mondrian. *The Bulletin of the Cleveland Museum of Art*, 55(8), 243-249.
- Hodermarsky, E. (2016). Becoming Piet Mondrian: Two Transitional Works. *Yale University Art Gallery Bulletin*, European Art, (5) 105-109.
- İpşiroğlu, N.(1994). *Resimde Müziğin Etkisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kara, N. F. (2000). Plastik sanatlar da matematik [Sanatta Yeterlilik Tezi, Tez No. 102328]. Marmara Üniversitesi, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Koy, Y. S. (2018). Skryabin'in evreninde teozofi ve sembol [Yüksek Lisans Tezi, Tez No. 510197]. Başkent Üniversitesi, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Leadbeater, C. W. (2007). *A textbook of theosophy*. Cosimo, Inc.

- Lynton, N. (2009). *Modern sanatın öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Melton, J. G. (2007). Beyond Millennialism: The New Age Transformed. In *Handbook of New Age* 77-97. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004153554.i-484.28>
- Mondrian, P. (1917). De stijl maandabedde vor de beeldende vakken. Number. 1 <https://www.dbnl.org/tekst/jaff001stij01> (Erişim Tarihi: 10. 04. 2023).
- Mukhopadhyay, M. (2020). Mohini: A Case Study of a Transnational Spiritual Space in the History of the Theosophical Society. *Numen*, 67(2-3), 165-190.
- Sand, E. (2020). *Imagining the East: The Early Theosophical Society*. Oxford University Press, USA.
- Santucci, J. A. (2005). The theosophical society. *Controversial new religions*, Oxford University Press, USA. 259-294.
- Sender, P. (2007). What is theosophy. *The Theosophist*, 100-106. https://pasender.tripod.com/what_is_theosophy.pdf (Erişim Tarihi: 20.06.2023).
- Steiner, R. (2011). *Theosophy: An introduction to the supersensible knowledge of the world and the destination of man*. Rudolf Steiner Press.
- Sweeney J., J. (1945). Piet Mondrian *The Bulletin of the Museum of Modern Art*, 12 (4), 2-12 <https://doi.org/10.2307/4058123>
- Şahin, Ö. (2019). Gnostisizm, gül-haç ve teozofi ışığında iki kare örneği: “koyu karanlıklar” (Robert Fludd) ve “siyah kare” (Kazimir Maleviç). *Sanat Tarihi Yıllığı*, (28), 116-117.
- Taymaz, D., & Şahiner, R. (2022). Soyut sanatın tarihsel ikilemi: biçim ve teori. *Academic Social Resources Journal*, 7(44), 1723-1731.
- Threlfall, T. (1978). *Piet Mondrian: his life's work and evolution, 1872 to 1944*. Doctoral dissertation, University of Warwick.
- Uzel, F. (1997). Çağdaş resim sanatında mistisizm bulgulanması [Yüksek Lisans Tezi, Tez No. 61944]. Marmara Üniversitesi, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Wallace, I. H. (1968). *Piet Mondrian: the evolution of his neo-plastic aesthetic 1908-1920* [Doctoral dissertation], University of British Columbia.
- Yılmaz, E. (2009). *Mondrian ve Maleviç'in sanatında metafizik ve felsefi arayışlar sanatçı metinleri ışığında bir değerlendirme* [Doktora Tezi, Tez No.253858]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Zeybek, H. (2017). *Modern sanatta ifade ve yapıt* [Doktora Tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi
- URL1: <https://www.oggusto.com/sanat/sanatci/piet-mondrian-hayati-eserleri-ve-bilinmeyenleri> (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

URL2: <https://www.readingdesign.org/de-stijl-manifesto> (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

URL3: <https://www.piet-mondrian.org/> (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

URL4: <https://smarthistory.org/mondrian-composition-ii-in-red-blue-and-yellow/> (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

